HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA O‘Z-O‘ZINI ANGLASHNI O‘RGANISH MUAMMOSI

Mullajanova (Karimova) Nargiza
O'qituvchi tadqiqotchi
doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.23180206

ANNOTATSIYA: Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni o‘z-o‘zini anglashini o‘rganish muammosining nazariy jihatdan o`rganilganligi tahlil qilinadi. Shuningdek, shu sohada ilmiy-tadqiqot ishlarini olib brogan psixolog olimlar ishlari, maktabgacha yoshdagi bolalarni o‘z-o‘zini anglashi xususiyatlari o`rganib chiqilgan.

**Kalit so`zlar:** maktabgacha yosh, bola, o`z-o`zini anglash, psixologiya, ong, “men”, bilish, baholash, boshqaruv, muammo.

KIRISH

"Maktabgacha bo‘lgan yosh - bola shaxsining jismoniy, psixologik va ijtimoiy jihatdan shakllanishining asosiy davridir"[1].

Emosional tajriba va qiziqishlarga asoslangan holda bolaning turli faoliyatlar jarayonida bilish, anglash, aniqlab olish qobiliyati shakllanadi, turli emosiyalar mazmunini tushunish va ifodalash, kattalar ko‘magida ularni differensiasiyalash, o‘z emosional holatini baholash va boshqarish amalga oshiriladi va olamga, boshqa kishilarga, o‘ziga nisbatan emosional-pozitiv munosabat shakllanadi. Natijada bolaning jamoada o‘zini erkin his kilishi, boshqalar bilan muloqot kilishi va munosabatga kirishishi yengillashadi, ijodiy imkoniyatlarini namoyon etish uchun shart-sharoitlar yanada kengayadi. Oddiyroq qilib aytganda bola o‘z-o‘zini anglash orqali, o‘zini namoyon qila boshlaydi[2].

Psixologiyada o‘z-o‘zini anglash psixik hodisa, shaxsning o‘zini faoliyat sub‘ekti sifatida anglashi tushuniladi, buning natijasida shaxsning o‘zi haqidagi tasavvurlari ruhiy «obraz-men» ga shakllanadi. Bola «men» kabi o‘zini darhol anglamaydi; birinchi yillarda u o‘zini nomi bilan chaqiradi — atrofidagilar uni shunday chaqiradi; u birinchi navbatda boshqa odamlarga nisbatan mustaqil sub‘ekt sifatida emas, balki ular uchun obyekt sifatida o‘zi uchun mavjud deb hisoblaydi [3].

Hozirgi vaqtda maktabgacha yoshdagi bolalarda o‘z-o‘zini anglashni o‘rganish muammosi juda dolzarbdir. Maktabgacha yosh — bu o‘z-o‘zini anglash shakllana boshlagan dastlabki davr. Aynan shu davrda bola o‘zini, motivlari va insoniy munosabatlar olamidagi ehtiyojlarini anglaydi. Shuning uchun bu davrda o‘z-o‘zini anglashni shakllantirish uchun poydevor qo‘yish juda zarur. Bu bolaga o‘zini, uning imkoniyatlarini to‘g‘ri baholash imkonini beradi. Darhaqiqat, «o‘z-o‘zini anglash» aniq talqinga ega bo‘lmagan eng qiyin atamalardan biridir. Biroq, o‘z-o‘zini anglash ko‘pincha odamning o‘zi haqidagi g‘oyalar tizimi sifatida qaraladi.[8]

METODLAR (NAZARIY ASOS)

O’z o’zini anglashni psixologik jihatdan o‘rganish shaxsni real o‘z o‘zini anglovni subyekt sifatida tarkib topishini o‘rganish bilan chanbarchas bog‘liq o‘z o‘zini anglashni rivojlanish jarayoni shaxs genezisi tarkibiga kiradi.

S.L. Rubinshteyn o‘z o‘zini anglashni rivojlanishining manbai va harakatlantiruvchi kuchi individda mustaqillikning o‘sib borishida, deb hisoblangan . Uning ta‘kidlashicha, ong o‘z o‘zini

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

anglashdan kelib chiqmaydi, balki o‘z o‘zini anglash shaxs ongining taraqqiyoti davomida yuzaga keladi.

Tuzilishiga ko‘ra o‘z o‘zini anglash uch tomon-bilish (o‘z o‘zini anglash), emotsional - baholash (munosabat) hamda irodaviy boshqaruv (o‘z o‘zini boshqarish)tomonlar birligidan iborat.

Chet el psixologiyasida o‘z o‘zini anglashni amaliy jihatdan o‘rganishga ko‘proq e‘tibor berildi. U. Djems, K.Radjers, M. Rozenberg kabi tadqiqotchilar o‘zi haqidagi tasavvurlarining turli shakllarini ajratib ko‘rsatadilar. (ijtimoiy men , oilaviy men , real men, ideal men va.x.k).

O‘z o‘zini anglash hususiyatlarini o‘rganishda shaxs jihatdan yondashuv avvalom bor men obrazi va o‘z o‘zini baholashni o‘zgarishining shaxsiy motivatsion yo‘nalishiga qaratilgan. Masalan, A.I.Obozniy va V.N. Katorskiy tomonidan o‘rta va yuqori sinf o‘quvchilarida o‘tkazilgan tadqiqotlarning ko‘rsatishicha, ularning talabchanlik darajasi vazifasining real bajarilishi va eksperiment bahosiga emas, balki o‘spirinning o‘z o‘zini baholashiga bog‘liqdir. E. I. Sovonko tadqiqotlariga atrofdagilar bahosi va o‘z o‘zini baholashga yo‘nalganlik o‘rtasidagi munosabat yoshga bog’liq ekanligi aniqlanadi.

NATIJALAR

Ma'lumki, o‘z-o‘zini anglash maktabgacha yoshda shakllana boshlaydi, u maktabgacha yoshdagi bolaning markaziy neoplazmasi hisoblanadi. Shu sababli, uning shakllanishining eng muhim sharti o‘z-o‘zini anglashni eng yaxshi rivojlantirish uchun psixologik sharoitlarni o‘z vaqtida aniqlash va bolada uning og‘ishlarining kiruvchi sabablarini inobatga olish bo‘ladi. «Ong faqat insonga xos bo‘lgan psixika rivojlanishining eng yuqori darajasidir» — bu tushuncha maxsus lug‘atlarda shunday talqin qilinadi, ammo bunday ta'rif uning to‘liq xilma-xilligini aks ettirmaydi.

Albatta, bu atamaning yanada murakkab, tushunish qiyin bo‘lgan ta'riflari mavjud bo‘lib, ularda ongning eng muhim belgilarini ajratib ko‘rsatish mumkin. Masalan, rus faylasufi va psixologi A. G. Spirkin tomonidan berilgan ta'rifda: «Ong miyaning faqat insonga xos bo‘lgan va nutq, harakatlarni dastlabki aqliy qurish va ularning natijalarini kutish bilan bog‘liq bo‘lgan eng yuqori funksiyasidir» — deb keltiriladi [5].

O‘z-o‘zini anglash maktabgacha yoshning oxiriga kelib, intensiv, intellektual va shaxsiy rivojlanish tufayli shakllanadi, u odatda maktabgacha yoshdagi bolaning markaziy muammosi hisoblanadi. O‘z-o‘zini hurmat qilish davrning ikkinchi yarmida dastlabki sof hissiy o‘zini o‘zi qadrlash («men yaxshiman») va boshqa birovning xatti-harakatlarini oqilona baholash asosida paydo bo‘ladi. Bola birinchi navbatda boshqa bolalarning harakatlarini baholash qobiliyatini, keyin esa o‘z harakatlari, axloqiy fazilatlari va ko‘nikmalarini egallaydi. Uning o‘zini o‘zi qadrlashi deyarli har doim tashqi baholashga, birinchi navbatda yaqin kattalarning bahosiga to‘g‘ri keladi [6].

MUNOZARA

Shunday qilib, bolada maktabgacha yoshdayoq yutuqlardan g‘ururlanish kabi o‘zini o‘zi anglash shakli paydo bo‘ladi, rivojlanishning ushbu bosqichida bolaning o‘zini o‘zi qadrlashi uning ob'ektlar dunyosini o‘zlashtirishdagi muvaffaqiyat darajasiga va kattalar tomonidan baholanishiga bog‘liq. Shu sababli, bu yoshda bolaga yaqin kattalarning malakali, dono yo‘l-yo‘riqlari, birgalikdagi ob'ektiv faoliyatda yordamlari, uning tashabbusi va tobora ortib borayotgan mustaqilligini qo‘llab-quvvatlashi, erishgan yutuqlarini ijobiy baholash juda muhimdir [5]. Shuningdek, o‘z-o‘zini anglashni o‘rganishning muhim nuqtalaridan biri maktabgacha yoshdagi bolalarda o‘z-o‘zini anglash xususiyatlarini tavsiflashdir. Hayotning dastlabki etti yilida bolaning o‘z-o‘zini anglashining paydo

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

bo‘lishi va rivojlanishining asosiy omili — bu shaxslararo munosabatlarning, jumladan, kattalar bilan muloqotning rivojlanishidir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning o‘z-o‘zini anglash xususiyatlarini o‘rganish ham bizning mavzumizda dolzarb bo‘g‘indir, chunki maktabgacha yoshdagi o‘z-o‘zini anglash rivojlanishdagi juda muhim yutuq bo‘lib, bu bolalar shaxsini yanada shakllantirish va rivojlantirishga ta'sir qiladi.

N.Kartishovaning ta'kidlashicha, o‘z-o‘zini anglash bizga tug‘ilishdan genetik jihatdan berilmaydi, u yosh bilan, tajriba orttirish bilan va hokazolar bilan rivojlanadi. Bundan tashqari, ongning rudimenti allaqachon go‘daklik davrida paydo bo‘ladi va «men» ni anglash maktabgacha yoshdagi bolaning hayotining uchinchi yilining oxirida paydo bo‘ladi .

Aynan shu davrda bola kattalar yordamisiz turli xil ob'ektiv harakatlarni amalga oshiradi. Bu asrning ayniqsa muhim yutuqlari — tik turish, nutq, ob'ekt-manipulyasiya faoliyati, mag‘rurlik va uyat hissi paydo bo‘ladi. Bu davr oxirida bola birinchi marta o‘zini shaxs sifatida tasdiqlay boshlaydi. Maktabgacha yoshdagi bola o‘zini kattalar bilan solishtirishni boshlaydi. U kattalar kabi bo‘lishni xohlaydi, xuddi kattalar kabi harakatlarni bajarishga harakat qiladi. Bolada irodani ifodalash istagi paydo bo‘ladi: u mustaqillikka intiladi, o‘z xohish-istaklarini kattalar xohishiga qarshi qo‘yadi. Aynan shu davrda erta yoshdagi inqiroz yuzaga keladi. Kattalar bilan muloqot qilishda jiddiy qiyinchiliklar, o‘jarlik, negativizm, o‘z xohish-irodasini amalga oshirish, norozilik kayfiyati, kattalarning qadrsizlanishi, despotizmga intilish mavjud. L. S. Vigotskiy bu hodisani simptomlarning yetti yulduzi deb atadi[7].

XULOSA

Shunday qilib, biz o‘z-o‘zini anglash maktabgacha yoshdanoq shakllana boshlaydi degan xulosaga keldik, shuning uchun bolaning eng yaxshi rivojlanishi uchun psixologik sharoitlarni o‘z vaqtida aniqlash va og‘ishlarning kiruvchi sabablarini oldini olish uchun ushbu hodisani o‘rganishimiz kerak. Turli yoshdagilar o‘z-o‘zini anglashning rivojlanishining ma'lum bosqichlari bilan tavsiflanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Президент Ш.Мирзиёевнинг Ўзбекистон Мустақиллигининг йигирма тўққиз йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқидан."Ўзбекистонда янги бир уйғониш - Учинчи Ренессанс даврига пойдевор қўйилмокда" // https://kun.uz/news/2020/08/31/shavkat-mirziyoyev-ozbekistonda-yangi-bir-uygonish-uchinchi-renessans-davriga-poydevor-qoyilmoqda
2. Бахриева Наргиза Ахмадовна МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРНИ ИЖТИМОИЙ-ҲИССИЙ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ//Современное образование (Узбекистан). 2020. №11 (96). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-izhtimoiy-issiy-rivozhlantirishning-pedagogik-psihologik-hususiyatlari.
3. Жураева, Ш. С. Мактаб ёшгача болаларда ўзи-ўзи англаш ривожланишнинг психологик омиллари // Молодой ученый. — 2022. — № 22 (417). — С. 675-677. — URL: https://moluch.ru/archive/417/92418/
4. Кон И. С. Открытие Я [Текст]: уч.пособ. /И. С. Кон. — М.: Политиздат, 1978. — 367 с.
5. Нижегородцева Н. В. Психолого-педагогическая готовность ребенка к школе / Н. В. Нижегородцева, В. Д. Шадриков. Москва: ВЛАДОС, 2014. 256 с.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

6. Спиркин А. Г. Сознание и самосознанием [Текст]: монограф. / А. Г. Спиркин. — М.: Политиздат, 1972. — 303 с.
7. Сухова Е. И. Формирование личностной компетенции у детей старшего дошкольного возраста // Воспитание дошкольников. 2012. № 4. С. 410.
8. https://muhaz.org/reja-kirish-asosiy-qism-i-bob-iroda-togrisida-umumiy-tushuncha.html?page=3
9.